

De 'tegenstrijdige' macht van het Christendom

door ANDREA MONDA

Samen met Julián Carrón, President van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding, verruimen we onze blik op de crisis waarmee we ons de afgelopen weken in dit magazine hebben beziggehouden en plaatsen we deze in het grotere perspectief van heel Europa. De crisis namelijk waar de huidige maatschappij zich voor gesteld ziet, en welke rol de Kerk daarin heeft.

Reflecterend op de huidige crisis van de Italiaanse en Europese maatschappij, refereerde Giuseppe De Rita in voorgaande pagina's aan het verleden en aan het feit dat in de Middeleeuwen goed bestuur van een gemeenschap gefundeerd was op twee autoriteiten: het burgerlijk gezag dat de veiligheid garandeerde, en het spirituele gezag dat de mensen de zin van het bestaan voorhield. Deze twee autoriteiten kunnen niet in een en dezelfde persoon geconcentreerd zijn, maar toch neigt Europa vaak naar een dergelijke concentratie. Gegeven deze context, wat zou volgens u de rol van de Kerk en derhalve haar verantwoordelijkheid moeten zijn?

In werkelijkheid zijn beide nauw met elkaar verbonden. In de harten van veel mensen zie je de schaduw van een grote angst en een diepe onzekerheid. Maar wat is dat precies? En hoe kunnen we dat het hoofd bieden? Als de mens geen wezenlijk antwoord krijgt op zijn angsten, zullen deze hem overweldigen en ongeordende reacties uitlokken. Dat gezegd hebbende is het nog altijd volledig duidelijk dat de politiek niet in staat is een antwoord te formuleren op al onze angsten en innerlijke verwarring. Dit openbaart de kern van de zaak. De maatschappij – met al diens instituten, partijen, verenigingen, scholen van iedere soort en ieder niveau, concrete omstandigheden en gemeenschappen, de Kerk – staat voor een uitdaging: wie heeft er een antwoord op dit verlangen naar geborgenheid dat bestaat naast de angst? Om hier antwoord op te geven kun je niet vertrouwen op wat voor muren dan ook; wanneer de meest vijandige sentimenten opgang maken, wanneer alleen nog meedogenloosheid lijkt te tellen, wanneer alles en iedereen in potentie een vijand is, kan het antwoord nooit gereduceerd worden tot 'de politiek' of 'grenzen'.

Vandaag de dag lijkt angst het meest wijdverspreide sentiment te zijn, ondanks het feit dat, paradoxaal genoeg, de samenleving nog nooit zo veilig was. Hoe verklaart u dat?

Dat is juist omdat het vraagstuk van de angst zeer nauw samenhangt met de vraag naar betekenis. Het antwoord op een gevoel van onveiligheid kan niet louter bestaan uit een maatschappelijke oplossing; het moet antwoorden op de vraag naar zingeving, omdat de mens nooit gereduceerd kan worden tot diens materiële eigenschappen. Waar komt deze vraag tenslotte vandaan? Van de onzekerheid die regeert in het diepste van de mens. Materiële zekerheid is niet afdoende om het ultieme verlies van het 'ik' af te wenden. Het feit dat u zojuist noemde toont dit aan: nog nooit waren de Westerse samenlevingen zo veilig, geordend en vreedzaam als vandaag, en toch zijn gevoelens van onveiligheid

en angst toegenomen. Angst kan alleen overwonnen worden door de wetenschap niet alleen te zijn. We zien dit bevestigd in de elementaire ervaring van het kind. Het enige wat hem kan kalmeren is de aanwezigheid van zijn moeder, en daartoe huilt hij alles bij elkaar. Hij wil niets anders, omdat niets anders afdoende zal zijn. De wortel van het probleem reikt dus dieper. Enkele dagen geleden was ik in Parijs om een boek te presenteren en citeerde ik de schrijver Michel Houellebecq, die men bijkans voor het gezicht van het nihilisme is gaan houden. Ondanks dat doemt er, op de bodem van zijn klaarblijkelijke nihilisme, een opvallend en niet te onderdrukken verlangen naar zingeving op. In een openbare brief aan Bernard-Henry Lèvy schrijft hij: “Het doet mij pijn om dit toe te geven, maar steeds vaker voelde ik het verlangen om aardig gevonden te worden. Iedere keer weer bedacht ik mij hoe absurd die overpeinzing is; het leven gaat voorbij en vergeving is onmogelijk. Maar de gedachte stond machteloos en het verlangen hield – en, zo moet ik toegeven, houdt nog altijd – aan.” Dit verlangen is dieper geworteld dan zijn gedachten. Zijn reflectie op de absurditeit van het verlangen geliefd te zijn, van het zoeken naar iets dat deze dorst kan lessen, bezwijkt onder de aanhoudendheid ervan. Waar we ons kortom mee geconfronteerd zien, waar we de vinger achter moeten krijgen, is de vraag van het verlangen – het verlangen bemind te zijn, vervuld te zijn – en dat zich, wanneer het niet beantwoord wordt, manifesteert in angst, woede, geweld of het optrekken van muren. Tegelijkertijd is de menselijke natuur desondanks altijd groter dan wij kunnen begrijpen. Op dit niveau bevindt zich de eigenlijke vraag waarvoor we ons gesteld zien.

Kan de Kerk op dat niveau interveniëren?

Ik geloof dat hier voor de Kerk, dat hier voor de christenen een unieke taak is weggelegd. De werkelijke vraag is in feite: “Wie kan ons verlangen vervullen?” Welke blik zouden wij moeten ontvangen om dit verlangen niet in te perken? In de klassieke oudheid werd een buitensporig verlangen met afschuw gezien, als een gevaarlijk soort hoogmoed. Het was daarom noodzakelijk dit verlangen zekere grenzen te stellen. En toen verscheen het christendom. De evangeliën verhalen van een persoon die Zichzelf plaatst voor alle menselijke verlangens. Jezus appelleert juist aan dit verlangen en kijkt het recht in de ogen. Hij openbaart het in zijn volle omvang. Dat is waarom hij vraagt: “Wat baat het iemand de wereld te winnen en zijn leven te verliezen?” (Mt 16:26). Vaak interpreteren we deze vraag op moralistische wijze en niet als de ultieme uitdrukking van de menselijke natuur, van ons verlangen, van die dorst waarover Jezus spreekt met de Samaritaanse vrouw, van die honger en dorst die geopenbaard worden in de zaligsprekingen. Jezus had bij deze ‘ongeordeende’ vrouw met haar vijf echtgenoten de nadruk op tal van andere aspecten kunnen leggen, maar in plaats daarvan ziet hij haar verlangen: Hij weet dat zij slechts op zal houden haar vervulling elders te zoeken, als Hij haar iets aanbiedt dat haar dorst naar geluk werkelijk vervult. Dit is niet slechts een persoonlijke aangelegenheid, het is ook een maatschappelijke. Houellebecq wijst op de publieke, sociale, culturele en politieke relevantie van dit probleem. Als de mens niets vindt dat zijn verlangen kan vervullen zal hij ten diepste altijd onrustig zijn, grijpen naar oplossingen die niet voldoen en tenslotte ten prooi vallen aan angst of geweld. Het christendom is in staat dit verlangen te vervullen. Zoals Augustinus zegt: “U heeft ons voor Uzelf gemaakt, o Heer, en ons hart is onrustig tot het rust vindt in U”; totdat, in

andere woorden, we een presentie ontmoeten evenredig met de diepte van ons verlangen. Telkens wanneer het christendom wegzakt, duikt die heidense geest die het verlangen wil overheersen weer op, probeert hij het af te stompen en het 'terug te brengen tot veilige proporties', zoals Todorov zegt, omdat het anders gevaarlijk wordt. Aan het slot van Fanny and Alexander laat Bergman een van zijn karakters zeggen: "Wij zijn niet toegerust voor dergelijke ondernemingen. We zouden de grote vragen net zo goed kunnen negeren. We moeten leven in deze kleine, kleine wereld. Daarmee", i.e. met het aanvaarden van onze grenzen, "zullen we tevreden zijn". Dat is de wereldse 'wijsheid', die echter niet de onlesbare dorst naar zingeving, die brandt in het hart van de mens, te niet kan doen.

Zich richtend tot zijn bisdom te Rome omschreef de paus, op 9 mei jl., de zaligverklaringen als 'de winnaar van de Nobelprijs voor de tegenstrijdigheid', en riep hij christenen op deze 'tegenstrijdigheid te bewaren' en 'in ere te houden', omdat we anders tegen die grenzen aanlopen die we vinden bij de oude grieken; namelijk die grenzen die de mensheid beperken. Is dat niet het risico waarvoor Europa zich feitelijk geplaatst ziet? Heeft het zich misschien te zeer gefocust op het stellen van wettelijke richtlijnen en het garanderen van veiligheid, in plaats van zich toe te leggen op die zo menselijke, nimmer afzwakkende dorst?

Dat is het precies. Zelfs de beste pogingen dit te bewerkstelligen zullen uiteindelijk falen als zij geen acht slaan op deze dorst. Europa heeft zich enorme inspanningen getroost om aan vele behoeften invulling te geven. Geen enkel land zou op zichzelf het niveau van ontwikkeling hebben kunnen bereiken waarop het nu is. Desondanks groeit de onvrede en de angst. Hoe kan dat? Dit probleem komt voort uit een onjuiste diagnose van de 'ziekte'. De manier waarop de geniale Leopardi dit heeft weten verwoorden heeft mij altijd geraakt: "Alles is klein en onbeduidend in vergelijking met de capaciteit van de ziel." Velen zien dit als iets negatiefs, als een vloek, maar dit is wat de mens onderscheidt en wat hem groot maakt. Als we dit uit het oog verliezen, dit oneindige verlangen dat we hebben, begrijpen we niets van wat er gebeurt. Als Europa dit niet in de gaten krijgt zullen haar antwoorden onvermijdelijk tekort schieten, zelfs als het wel deze pretentie heeft. Laten we duidelijk zijn: van de ene kant zou Europa, als zijnde een politiek-economische realiteit, niet moeten pretenderen onze ultieme verlangens te vervullen, omdat dit niet binnen haar domein ligt. Maar van de andere kant moet het de aard van het probleem erkennen en ruimte bieden voor een antwoord. Europa bestaat in zoverre als zij die ruimte van vrijheid, waarin men de verschillende antwoorden op de vraag naar betekenis kan ontmoeten, schept en waarborgt. Dit is omdat – en volgens mij werd dit definitief begrepen met het Tweede Vaticaans Concilie – men alleen door vrijheid tot waarheid kan komen. Alleen als Europa deze ruimte van vrijheid biedt en hierin nog verder groeit, kunnen we deelhebben aan de rijkdom van het leven en het presenteren als antwoord op de noden en uitdagingen die we voor ons hebben. Bovenal is het deze ruimte die het mogelijk maakt te erkennen dat er 'meer' is dat de mens vormt, dat de mens mens maakt, hoe divers en uniek ieder van ons ook is. Dit is de grootste bijdrage die het christendom en het geloof te bieden heeft.

Toch lijkt het er vaak op dat mensen van onvrede en angst bewegen naar wrok en andere emotionele reacties die daaruit voortkomen. Het fenomeen van soevereïnisme kan als een voorbeeld hiervan worden geïnterpreteerd. Als Europa geen oog heeft voor mijn verlangens, zonder ik mij af in mijn eigen kleine persoonlijke of nationale bubbel waarin ik soeverein ben. Dit lijkt meer op een automatische reactie dan op een antwoord.

Het is een reactie die toont dat er iets mist. Een persoon die tevreden is voelt geen wrok en ‘reageert’ niet. De reactie wordt in gang gezet door een nood die geen gehoor vindt, en die zich vaak zelfs nog niet ten volle aan het bewustzijn heeft geopenbaard. Hier ligt, in mijn optiek, een grote kans voor het christendom. Het nihilisme dat we zien opdoemen in zovele facetten van ons sociale, culturele en literaire leven, openbaart het bestaan van de onbeantwoorde, verontrustende vraag naar ons leven, een vraag die bewijst dat je ons mens-zijn niet tot iets kan reduceren. Wie heeft het antwoord? Dit is een oproep aan de Kerk in actie te komen; dit is waar haar taak ligt. Om wat we hebben ontvangen, en door de genade nog altijd ontvangen, hebben wij christenen in deze context een cruciale taak. De mens moet in heel zijn mens-zijn serieus genomen worden; hij moet in ‘de volledige dichtheid van zijn mens-zijn’ worden omarmd. Dit was de blik waarmee Jezus keek naar Zacheüs, die op het oog niet hulpbehoevend was omdat hij erg rijk was. Jezus zag zijn werkelijke verlangen, namelijk om in zijn geheel te worden gezien zónder te worden gereduceerd tot louter sociale en materiële karakteristieken. Zacheüs voelde zelf dat iemand naar hem keek op een manier die hem raakte, hem in beweging bracht, en hij verwelkomde Jezus vol vreugde. Het antwoord op die nood, die soms verborgen is of waarvan we ons niet bewust zijn, kwam tot hem door een persoon die zijn mens-zijn niet tot iets reduceerde. Jezus wist hoe hij acht moest slaan op de nood van de armen die hij buiten ontmoette, van de zieken en gewonden van zijn tijd (Zacheüs was een gewond man), precies zoals vandaag ook de paus heeft laten zien te weten hoe acht te slaan op de ander, en weet te getuigen van de tegenwoordigheid van de blik van Jezus op het heden.

Het fenomeen van de globalisering lijkt ook zijn beloften gebroken te hebben. Het heeft de verzoenende macht van het maatschappelijk middenveld verzwakt en een tegenovergesteld sentiment doen herleven: een verheerlijking van de individuele identiteit. Deze crisis van de burgermaatschappij en het gemeenschapsleven heeft een atmosfeer van eenzaamheid in de hand gewerkt die leidde tot een gevoel nergens toe te behoren, en die nu vervangen is door een sterk gevoel dat alleen de individuele identiteit ertoe doet. Ook hier kunnen christenen een tijdloze boodschap overbrengen.

Het is een beslissende boodschap omdat het christendom een antwoord is op de eenzaamheid, de eenzaamheid van het hart, die voortkomt uit een onbevredigd en niet te relativeren honger naar betekenis, en waarop alleen een buitengewone presentie – de presentie van de mensgeworden Christus – een antwoord heeft. Denk alleen maar aan een persoon die oog in oog staat met een ziekte of de dood. Het christendom is geen verhandeling, het is een levende boodschap. Het Woord is vleesgeworden zodat iedere persoon deze aanwezigheid in zijn of haar leven kan ervaren, in de plaatsen waar die radicale eenzaamheid het scherpst gevoeld wordt, waar die explodeert en dikwijls leidt

tot ontreddeering. Het Woord werd mens, een presentie, om het hele leven met ieder van ons te delen, zonder iets weg te laten, van de meest basale en concrete aspecten van het leven tot aan de meest radicale eenzaamheid. De Kerk is per definitie een gemeenschap, een bemiddelaar die het individu in relatie brengt met de ultieme zin van het bestaan, met het Mysterie. De Kerk is de voortzetting van de grote bemiddelaar Christus. Christus brengt concrete, historische mannen en vrouwen in relatie met de Oneindige. Er bestaat niet zoiets als de 'private' christen; het zit in de natuur van de christen altijd gemeenschappen tot stand te brengen, plaatsen waar we die totale eenzaamheid samen onder ogen kunnen zien.

Paus Franciscus heeft het thema, of eigenlijk meer de methode van de synode op de voorgrond geplaatst; is dat het teken van de generativiteit die het christendom past?

Ik denk dat dit een fundamenteel punt is. Wanneer je een pad door het leven bewandelt, doe je dit samen. De vraag is hoe ieder van ons, samen met anderen, de rijkdom die wij door de ervaring verworven hebben kunnen delen met anderen. Dit samen optrekken in het vinden van de weg, in een soort uitwisseling die altijd inhoudt initiatief te nemen en bij te sturen waar het fout gaat, waarin elke persoon daadwerkelijk de hoofdpersoon is, kan alleen voortgaan als we altijd bereid zijn te veranderen en opnieuw te beginnen. De realiteit stelt ons altijd voor uitdagingen. Die horen bij onze reis door het leven, een reis die we kunnen voortzetten dankzij de mensen die we nu ontmoeten, die ons herinneren aan wat we voor vanzelfsprekend houden en die misschien wel de laatsten zijn van wie we hulp zouden verwachten. Je moet constant alert zijn om jezelf te laten verrijken met alles wat het Mysterie doet in antwoord op jouw noden. De vraag is of wij bereid zijn iedere kruimel van de waarheid en ieder oprecht initiatief of elan dat zich voordoet in het leven van de Kerk te onderkennen. In Christus Vivit was ik zeer getroffen door de manier waarop een verlangen ieder initiatief te omarmen en aan te moedigen werd onderstreept. Wanneer dit in de Kerk gebeurt, omarmen we alle gaven van God, die Hij ons in Zijn totale vrijheid geschonken heeft. Dan draagt alles bij aan het heil van de Kerk die, zoals de paus zegt, polyhedraal is. De vorm van een polyhedron herinnert ons eraan dat het leven niet draait om een star soort harmonie en dat het niet gereduceerd kan worden tot louter een systematisch samenhangend raamwerk. Zoals Benedictus XVI schreef in *Spe Salvi*, is "stapsgewijze vooruitgang alleen mogelijk in de materiële sfeer", maar is er altijd een nieuw begin wanneer het de vrijheid betreft, omdat vrijheid "veronderstelt dat in fundamentele beslissingen iedere persoon en iedere generatie een nieuw begin is". Dat betekent dat het moeilijk is programma's te implementeren en voorspellingen te doen. Zoals Goethe treffend zei: "Wat je van je vaders geërfd hebt, moet je zelf opnieuw verdienen of het zal niet van jouw zijn." Wat onze voorouders zagen als goed, de koppen bij elkaar stekend na die verschrikkelijke Tweede Wereldoorlog en beginnend met zoiets prozaïsch als een overeenkomst voor de handel in staal en steenkool, was voor hen het concrete begin van een constructieve weg vooruit. Alles mag onder de loep worden genomen, maar het is belangrijk niet de successen en wapenfeiten die over vele jaren geboekt zijn te ondergraven. Noodzakelijke correcties moeten natuurlijk worden doorgevoerd, zoals in ieder werk van mensenhanden. Iedere mens kan altijd nog volmaakter worden, en zo ook alles wat hij maakt.

De stem van de paus bereikt vele oren, maar is tegelijkertijd ook een geïsoleerd geluid in een wereld die in een andere, zo niet compleet tegenovergestelde richting lijkt te gaan. Is nu voor christenen de tijd aangebroken om, zoals Benedictus XVI zei, 'creatieve minderheden' te worden?

Tallose mensen vanuit uiteenlopende achtergronden erkennen in de paus een oorspronkelijkheid en een autoriteit. Juist omdat hij nu geïsoleerd lijkt, is het makkelijker in hem een anders-zijn te erkennen. Zelfs als christenen op enig moment numeriek weinig voorstellen, is deze onderkenning een teken van het feit dat hun bijdragen daarom nog niet minder relevant zijn. Er zijn tijden geweest dat we ons vermogen impact te maken louter meenden te danken aan een numeriek overwicht. Zelfs vandaag nog zijn velen bang dat onze aanwezigheid er niet meer toe doet als we niet zekere posities innemen en uit zekere aantallen bestaan. Relevantie echter, dat zoveel betekent als de historische impact van een presentie, hangt niet af van aantallen, maar van het onderscheidend vermogen dat het vertegenwoordigt. De paus is hiervan getuige: in zijn schijnbare machteloosheid maakt hij een oneindig grotere impact dan welke andere macht ook. De verdiensten van een kunstwerk hangen niet af van de afmetingen die het heeft, maar van de schoonheid die het manifesteert, van de eigenheid die het in zich draagt en overbrengt. Dat is wat Christus is komen brengen; een alternatief dat ons als paradox voorkomt. Dat God besloot in relatie te treden met onze gevallen natuur door zichzelf van zijn godheid te ontdoen lijkt absurd. Het is het tegenovergestelde van wat wij zouden doen. God dwingt ons voortdurend nog een keer na te denken. Maar we kunnen absoluut vaststellen dát Christus, door zich van zijn godheid te ontdoen, iets aan de wereld heeft bijgedragen. Dit is de 'tegenstrijdige' macht van het christendom, van de presentie van Christus. Waar het authentiek geleefd wordt brengt het, zelfs vanuit haar ogenschijnlijke armoede of onbeduidendheid, nieuw leven voort. De Kerk is iets moois in de wereld dat continue alle dingen nieuw maakt. Dit is de grote bijdrage die van ons christenen gevraagd wordt, juist nu onze aantallen zijn wat ze zijn. Voor ons is vandaag een nieuw begin; voor de Kerk zelf is het, zoals de Brief aan Diognetus getuigt, nooit anders geweest. Deze brief verhaalt van de ware getuigenis die christenen, ondanks hun ogenschijnlijke onbeduidendheid, in de eerste eeuwen aflegden. Wij zijn geroepen deze getuigenis vandaag af te leggen.